

TARTALMI ÉS GONDOLKODÁSI SÉMÁK AZ ÉLETKEZDÉS ELŐTT ÁLLÓ ROMA FIATALOK JÖVŐKÉPÉBEN

Részeredmények egy negyedszázados kutatáshoz

FÜLÖPNÉ KÁNTOR JUDIT
mesteroktató (KRE PK)

Absztrakt

Kutatásom fő témája azoknak a narratíváknak részben tartalmi, részben hermeneutikai vizsgálata, melyeket a 13–17 éves kecskeméti roma fiatalok konstruálnak jövőképük részeként. A kutatás során építettem a 2000-ben lefolytatott korábbi kutatásom eredményeire az összehasonlíthatóság érdekében, 2022-ben újszerű módszertani lehetőségként a narratív szövegelemzés adaptációját alkalmaztam. A két adatfelvétel során összesen 38 roma fiatalal készítettem narratív jellegű interjút. Céлом részben a tényszerű tartalmi elemek meghatározása volt, emellett törekedtem a rejtett kontextusok feltárására is, kiaknázva a narratív történetmesélés előnyeit. Jelen tanulmány a kutatás elméleti hátterét foglalja össze, illetve bemutatja az elemzés első lépéseit és eredményeit.

Kulcsszavak: Kecskemét, oral history, roma identitás, NoBadKid, egyéni felelősségvállalás

CONTENT AND THOUGHT PATTERNS IN THE VISION OF YOUNG ROMA PEOPLE
STARTING THEIR LIVES

Partial results for a research of a quarter of a century

Abstract

The main topic of my research is a partly content-based and partly hermeneutic investigation of the narratives that 13–17 year old young Roma people from Kecskemét construct as part of their vision of the future. During the research, I built on the results of my previous research conducted in 2000 in order to ensure comparability, and in 2022 I used the adaptation of nar-

rative text analysis as a novel methodological option. During the two data collections I conducted narrative interviews with a total of 38 Roma juveniles. My aim was partly to identify factual content, but I also sought to uncover hidden contexts, exploiting the advantages of narrative storytelling. This paper summarises the theoretical background of the research and presents the first steps and results of the analysis.

Keywords: Kecskemét, oral history, Roma identity, NoBadKid, individual responsibility

Mottó:

„Hát végzem / mit rám szabtak / mit tennem kell / [...]”¹

„Ha nem festek képeket, / azt teszem, ami / hozzám illő: / mezőőr leszek vagy erdőkerülő.”²

A mottóban szereplő verssorok Balázs Jánostól, a roma festészet és irodalom egyik meghatározó alakjától származnak. Az ő munkássága nem kapcsolódik ugyan közvetlenül témámhoz, de egyrészt évtizedek óta ámulattal és alázattal tölt el, másrészt ez a két rövid idézet rámutat arra, ami talán a legnagyobb dilemmát jelenti a roma fiatalok jövőképevel, életterveivel kapcsolatban: nevezetesen a „menni is nehéz, maradni is nehéz” állapotra.

1. A kamaszkori jövőkép szerepe az identitás alakulásában

Az „életkezdés előtt álló”, vagyis serdülő, kamasz fiatalok életük szinte minden vonatkozásában a komplex változás állapotában vannak, mely változások iránya, eredményessége meghatározó lehet későbbi, felnőtt életük szempontjából. Legfőbb jellemzője ennek az életszakasznak az útkeresés, önmaguk jelenlegi és jövőbeli verziójának definiálása, a különböző alternatívák összehasonlítása és érzelmi mérlegelése.

Több kutatás is rámutat arra,³ hogy a felnőttkorra való mentális felkészülés,

1 BALÁZS János: *Füstölgések*. Szerzői kiadás, 1973, 28.

2 BALÁZS János: *Versek – vallomások – látomások*. Salgótarján, Polar Stúdió, 2002, 66.

3 Többek között: POOLE, Millicent E. – COONEY, George H.: Orientations to the future: A comparison of adolescents in Australia and Singapore. *Journal of Youth Adolescence*, 1987/16, 129–151; NURMI, Jari-Erik: *The development of future-orientation in a life-span context*. In: ZALESKI, Zbigniew (ed.): *Psychology of future-orientation*. Lublin, Scientific Society of the Catholic University of Lublin, 1994, 63–74.

a különböző élettervek és jövőképek megfogalmazása, valamint az ezekre épülő döntések meghatározóak lehetnek a fiatalok további életében. Ezek jelenthetik azt a kiindulási pontot, amelyekre későbbi megküzdési stratégiákat alapozhatják.

1.1. Jövő-orientáció és jövőkép

A jövő-orientációt Nurmi⁴ nyomán általában az egyén jelenlegi cselekedeteinek, döntéseinek és azok elvárt eredményeinek előrevetített összefüggéseiről alkotott képként értelmezzük. Ilyen értelemben a célok, a motívumok és a megvalósulások hármasságával írható le.

Husman és Lenz⁵ Gjesme kutatásai alapján úgy látja, hogy a jövőkép legfontosabb elemei, hogy a fiatal mennyire koncentrál a jövőbeli eseményekre (bevonódás), mennyire készül ezekre, vagyis mennyire várja el ezek bekövetkezését (előrevetítés), mennyi időt tölt a jövő elgondolásával, tervezésével, valamint hogy mennyire pontosan tervezi az időbeliséget.

Nurmi, Poole és Kalakoski⁶ szerint a fiatalok a jövőre vonatkozó céljaik meghatározása során olyan komplex tervezési folyamatot valósítanak meg, melynek során elképzelt jövőbeli lehetőségeikhez viszonyítva mérik fel saját lehetőségeiket, tudásukat, képességeiket, szándékaikat.

Bármelyik értelmezés mentén indulunk is el, a kutatók egyetértenek abban, hogy a serdülőkorban megfogalmazott jövő-orientációra, jövőképre épülő személyes célok olyan szervezett struktúrát alkotnak, amely magába foglalja a jövőre vonatkozó viselkedési tervet és a célok eléréséhez szükséges eszközök kiválasztását is. Ennek során folyamatosan monitorozza és szelektálja a fiatal saját érdeklődését, prioritásait, vágyait, a környezetétől észlelt elvárásokat, hiedelmeket, normákat.⁷

4 NURMI i. m. 63–74.

5 HUSMAN, Jenefer – LENS, Willy: The role of the future in student motivation. *Educational Psychology*, 1999/34, 113–125.

6 NURMI, Jari-Erik – POOLE, Millicent E. – KALAKOSKI, Virpi: Age differences in adolescent future-oriented goals, concerns and related temporal extension in different sociocultural contexts. *Journal of Youth and Adolescence*, 1994/23, 471–487.

7 EMMONS, Robert A. – KAISER, Heather A.: *Goal orientation and emotional well-being: Linking goals and affect through the self*. In: MARTIN, Leonard L. – TESSER, Abraham (eds.): *Striving and feeling: Interactions among goals, affect, and self-regulation*. Mahwah, Lawrence Erlbaum, 1996, 79–98.

2. A narratív módszer

A narratív módszer sajátos eszközt jelent a pszichológia, a történettudomány, az antropológia és a szociológia határán. Legszeresebb előzményének az *oral history* tekinthető, melyre alapozva az 1970-es évektől Schütze, majd Rosenthal dolgozta ki a narratív interjúkból nyert szövegek hermeneutikai feldolgozásának jelenleg több változatában ismert elemzési módszerét.⁸

A narratív interjúból nyert adatok elemzése több kontextust is megenged. Egyrészt megmutatja, hogy az egyéni, személyes értelmezés hogyan befolyásolja a megkérdezett társadalmi szereplőként való viselkedését, illetve éppen fordítva, hogy az őt körülvevő környezet hogyan hat az egyénre. Kiderülhet belőle, hogy mindezek hatására hogyan érez a megkérdezett, hogyan értelmezi a saját történetét és a környezetét, milyen a gondolkodásmódja, értékrendje, végül pedig, hogy mindezek együttesen milyen befolyással bírnak a személyes élettörténetére.⁹

Témám szempontjából a narratív történetmesélés előnye a strukturált interjúval szemben, hogy az alany saját gondolatmenete, belső világa mentén tudja kibontani történetét, így az előzetes kutatói feltevésekre való reagálás helyett a válaszadó történetének egészével maga irányít.

A narratív interjúzás jól ismert kutatói, a Kovács Éva és Vajda Júlia szerzőpáros szerint: „A mi értelmezéseink ekként nem Rólatok, hanem a Ti segítségetekkel, de általunk teremtett figurákról és – talán furcsán hangzik – mirőlünk szólnak. Arról, ahogy mi látjuk a világot, ahogy az számunkra megmutatkozik.”¹⁰

2.1. A narratív módszer adaptációja

Kutatásom során a felvett interjúk elkészítése és elemzése során nem követtem minden esetben a narratív interjúzás szoros szabályait. Elsősorban is, mert nem a teljes élettörténetre, hanem a jövőképre, jövő-orientációra fókuszáltam a kutatásban, ezenkívül pedig a válaszadók életkori sajátosságaira is tekintettel voltam. Részben Németh Szilvia¹¹ módszerét követve az elemzések során kijelöltem a csomópontokat, ezekre építve fel a konstrukciót.

8 Kovács Éva: Elbeszélte történelem: körkérdés. *Replika*, 2007/58, 42.

9 Vajda Júlia: Elbeszélte történelem: körkérdés. *Replika*, 2007/58, 53.

10 Kovács Éva – Vajda Júlia: *Mutatkozások. Zsidó identitástörténetek*. Budapest, Múlt és Jövő, 2002, 9.

11 <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/fak-1-munka-tanulas/identitas-mint> (2022. 10. 17.)

3. Roma fiatalok jövőképe – korábbi kutatások

Többen, többféle szempontból és többféle módszerrel vizsgálták a roma fiatalok jövőképét, kezdve Gerő Zsuzsa 1978-as, úttörőnek számító kutatásával.¹² A teljesség igénye nélkül: Neményi Mária 2007,¹³ Nagy Dóra 2010,¹⁴ Homoki Andrea szintén 2010,¹⁵ Kende Anna – Illés Anikó 2011,¹⁶ Bíró Boglárka 2012,¹⁷ Boros Julianna 2015–16,¹⁸ Hortoványi Judit 2016,¹⁹ Erdei Ildikó 2019. A választott módszerek között szerepeltek a gyermekrajzok (például Gerő Zsuzsa, Kende Anna és Illés Anikó, Hortoványi Judit), kérdőív (például Boros Julianna, Erdei Ildikó), strukturált és félig strukturált interjúk (például Nagy Dóra), valamint pszichológiai mérőeszközök (például Erdei Ildikó) is.

A vizsgált korosztály a 2. és 3. osztályos gyermekektől (Kende Anna és Illés Anikó) a felnőtt korosztályig terjedt (például Boros Julianna), a kitekin-tés ekként az aktuális metszettől a követéses vizsgálatok visszatekintéséig mindent magába foglalt.

A kutatási kérdések is sokrétűek voltak.

Gerő Zsuzsa konkrét közösségekben és a gyerekek rajzain mérte és hasonlította össze a hátrányos helyzet megjelenését, illetve a mobilitási kilátásokat és vágyakat.

Neményi Mária azt vizsgálta, hogy milyen identitás-stratégiák rajzolódnak ki a pályaválasztás előtt álló roma gyerekek körében egy olyan skálán, amelynek egyik végpontján feltételezése szerint a saját kisebbségi csoporttal való azonosulás, a csoporthovatartozás felvállalása áll, míg a másik végpontot az identitás feladása jelenti, mint a társadalmi beilleszkedés egyetlen lehetséges záloga.

12 GERŐ Zsuzsa – CSANÁDI Gábor – LADÁNYI János: *Mobilitási esélyek és a kiegészítő Iskola*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó 2006.

13 NEMÉNYI Mária: Serdülő roma gyerekek identitás-stratégiái, *Educatio*, 2007/1, 84–98.

14 NAGY Dóra: A cigányság jelene és jövőképe – egy kutatás tükrében. *Acta Sociologica – Pécsi Szociológiai Szemle* 2010/1, 121–132.

15 HOMOKI Andrea: *Roma tinédzserek jövőképe Magyarországon*. In: KARLOVITZ János Tibor (szerk.): *Eltérő bánásmódot igénylő gyerekek a magyar közoktatásban*. Budapest, Neveléstudományi Egyesület, 2010, 35–53.

16 KENDE Anna – ILLÉS Anikó: Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. *Esély*, 2011/4, 72–92.

17 BÍRÓ Boglárka: Cigány gyerekek a gádzsó idő fogságában. *Képzés és Gyakorlat*, 2012/3-4, 132–139.

18 BOROS Julianna: Utak az iskolába és a munkaerőpiacra – Cigány/roma felnőttek életútja egy kvalitatív kutatás eredményeinek tükrében. *Erdélyi Társadalom*, 2017/2, 109–137.

19 HORTOVÁNYI Judit: *Cigány/roma és nem roma kamaszok 5-szimbólum rajzfeladatának összehasonlító elemzése* (doktori értekezés). Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2017, 217.

Nagy Dóra előzetesen úgy vélte, hogy kutatásának célcsoportja alapvetően alacsonyabb iskolázottságú (bár szüleinél magasabb), többségében munkanélküli, jövőjét kilátástalannak látó egyén lesz. Hipotézise szerint azok lesznek optimistábbak a jövőbeli kilátásaik tekintetében, illetve motiváltabbak a tanulásban és a munkában, akik felismerik egyéni felelősségüket életük alakításában.

Homoki Andrea célja egy előtanulmány elkészítése volt egy finn-magyar felsőoktatási együttműködésben megvalósuló romakutatáshoz.

Kende Anna – Illés Anikó kutatási célja szerint a gyermekrajzokon a társadalmi mobilitásnak vagy hiányának jeleit kereste, vagyis azt, hogy a marginalizáltság élménye hogyan épül be a gyerekek identitásába.

Bíró Boglárka az idő, mint kulturális tényező és az időérzék, mint személyes szervezőerő adaptív funkcióját vizsgálta, elsősorban az oktatási rendszer, illetve a jövőről alkotott képzet vonatkozásában.

Boros Julianna hipotézise szerint a magasabb iskolai végzettség megszerzésével érhető el az egyéni mobilitás, ez pedig a kollektív társadalmi mobilitás egyik meghatározó tényezője.

Hortoványi Judit az 5-szimbólum rajzi feladatsor segítségével a vizuális ábrázolás kamaszkorban megmaradó önkifejező funkcióját vizsgálta az általános iskola felső tagozatában, kiegészítve ezt a cigány/roma és nem roma tanulók rajzainak összehasonlításával.

Erdei Ildikó célja a gyermekvédelemben nevelkedő fiatalok néhány olyan jellemzőjének feltárása volt az iskolával és a kortárskapcsolatokkal való összefüggésben, melyek vélhetően hátráltatják vagy elősegítik az iskolai sikerességüket, alakítják jövőképüket.

Tehát voltak, vannak átfedések a témában folyó kutatások esetében, sok értékes irány bontakozik ki, melyeket átgondolt módszerekkel vizsgálnak a kutatók. Amikor döntenem kellett, hogy milyen irányban és milyen módszerrel kapcsolódom a saját kiinduló vizsgálatomhoz, illetve hogyan tudom a nagy vonalakban felvázolt sokszínűségben felvenni a fonalat, nem volt könnyű dolgom. Végül úgy döntöttem, hogy egy olyan lehetőséget keresek, ami az eddigiek alapján még járatlan útnak tűnik, ugyanakkor számos ponton nyitottak a kapcsolódási lehetőségek.

Kutatásomban, túl azon, hogy mit gondolnak az életkezdés előtt álló fiatalok a jövőjükéről, az is érdekelt, hogy milyen gondolkodási utat járnak be. Vannak-e felismerhető mintázatok, valamint, ha vannak, mennyiben feleltethetők meg a más kutatásokban leírtakkal. Kíváncsi voltam arra is, hogy a kérdés, problémafelvetés módja mennyiben határozza meg a válaszokat – vagyis

mennyire mutatkozik meg a kívülről kapott séma hatása a narratívákra, s ha igen, akkor ez a hatás inkább tartalmi vagy inkább formai jellegű-e.

4. Középiskolások Kecskeméten (2000)

Jelen kutatásom kiindulópontja egy széleskörű kecskeméti kutatás²⁰ volt, melynek során 500 fiatal megkérdezésében vettem részt, melynek célja a végzős kecskeméti középiskolások értékvilágának feltárása, valamint az ugyancsak abban az évben készült országos kutatás²¹ eredményeivel való egybevetése volt.

A kutatás fő iránya mellett lehetőségem volt arra, hogy interjúkat készítssek olyan roma fiatalokkal, akik nem kerülhettek be a lekérdezett mintába (életkoruk miatt, vagy mert nem voltak végzős középiskolások), de a kutatás szempontjából volt egy releváns jellemzőjük: életkezdés előtt álltak.²²

Azóta eltelt közel negyedszázad, és több mindent át kellett gondolnom, mielőtt felvettem volna újra a kutatás fonalát. Ennek nem is értem még a végére, tehát jelen munkában is többször fogok nyitott utakat, elvarratlan szálakat, újabb kérdéseket említeni, mint „kész eredményeket”.

Mivel az akkori fiatalok jelentik ma azt a társadalmi közeget, amelyben a most megkérdezettek felnőttek, mindenképpen kell néhány szót ejteni azokról az eredményekről, melyek a jelenlegi kutatás szempontjából relevánsak.

4.1. A cigányellenesség mértéke a kecskeméti és az országos kutatásban

Kutatási kérdés: „Kiket engednél be az országba, ha rajtad múlna?”

	országos	kecskeméti	országos	kecskeméti
	<i>mindenkit</i>	<i>mindenkit</i>	<i>senkit</i>	<i>senkit</i>
a cigányok közül	3%	3%	69%	75%

1. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

Az eredményekből az látszik, hogy 2000-ben a kecskeméti fiatalok jóval elzárkózottabbak a romákkal kapcsolatban, mint az országos átlag.

20 *Középiskolások Kecskeméten*. Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar, 2003.

21 *Középiskolások értékvilága és Európa-képe Magyarországon és Romániában*. Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézete, 2000.

22 Az interjúk, beszélgetések megszervezésében a Cigány Kulturális és Módszertani Központ vezetője (Agócsné Karádi Olga) és munkatársai voltak segítségemre.

Kutatási kérdés: „Mennyire bízunk meg...?” (Háromfokozatú skála)

Egyáltalán nem bízunk meg...	országos	kecskeméti
a cigányokban	72,5%	94%

2. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

Ugyanez a helyzet a bizalmatlansággal kapcsolatban is, a kecskeméti fiatalok több, mint 20%-kal bizalmatlanabbak a romákkal szemben, mint az országos minta válaszadói.

Ezt a tényt nem lehet figyelmen kívül hagyni a 2022-es kutatásnál, hiszen a most megkérdezett fiatalok ennek alapján egy eléggé elzárkózó, bizalmatlan települési környezetben nevelkedtek.

4.2. Mobilitási várakozások a kecskeméti és az országos kutatásban

Megkérdeztük a fiatalokat arról is, hogy szerintük 10 év múlva hol fognak elhelyezkedni egy olyan tízfokú skálán, melynek legalján a legszegényebbek, csúcsán pedig a leggazdagabbak találhatóak. A válaszok alapján a kecskeméti diákok 23%-a számított státuszváltozásra a szüleihez képest, 11% számolt be várható státuszcsökkenésről, a többség mérsékelt vagy jelentős növekedésre számított.

A megkérdezett roma fiatalok esetében közel 50%-uk számított arra, hogy jelenlegi helyzetéhez képest kisebb mértékű emelkedés várható, 2% vár jelentős státusz-javulást, 39% számított stagnálásra és 9% gondolja, hogy rosszabb lesz a helyzete tíz év múlva.

	nem lesz változás	státusznövekedésre számít	státuszcsökkenésre számít
nem roma fiatalok	77%	12%	11%
roma fiatalok	39%	50% kisebb 2% jelentős	9%

3. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

4.3. A sikeresség tényezői a kecskeméti és az országos kutatásban

Megkérdeztük a fiatalokat arról is, hogy a várható státusz-emelkedésben mely tényezőknek lesz véleményük szerint jelentős szerepe. Elképzeléseik szerint a sikerben elsősorban a jó kapcsolat (91%), a jó fellépés (88%), a céltudatosság és az idegen nyelvek ismerete (84%) játszanak jelentős szere-

pet, de fontosnak tartják még a tudást (82%), a jó családi háttérrel (72%) és a jó megjelenést is (70%). Igen érdekes, hogy azonos súlyú tényezőnek tartják a nemzeti-etnikai hovatartozást és a gátlástalanságot (53%) és viszonylag kevésbé tulajdonítanak jelentőséget a nemi hovatartozásnak (24,8%).

jó kapcsolatok	91%
jó fellépés	88%
céltudatosság	84%
idegen nyelvek ismerete	84%
tudás	82%
jó családi háttér	72%
jó megjelenés	70%
szerencse	68%
kemény munka	62%
törtetés, gátlástalanság	53%
nemzeti, etnikai hovatartozás	53%
nemi hovatartozás	24,8%

4. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

Miközben a cigánysággal szemben rendkívül elzárkózók voltak a megkérdezett fiatalok, ugyanakkor nem tekintették az etnikai hovatartozást jelentős státusz-képző tényezőnek.

Ugyanez a kérdés a megkérdezett roma fiatalok esetében: a legjelentősebb tényezőnek a családi támogatást, a barátok segítségét és a kemény munkát tartották, többen említették a „szerencsét”, mint reális tényezőt, melynek bekövetkezésére biztosan számítanak. A megkérdezettek közül szabad szövegalkotás során 29% említette az etnikai hovatartozást, közel felük hátráltató tényezőként, 30% semleges helyiértékkel, 20% látott lehetőséget arra, hogy roma származása előnyt jelentsen.

4.4. A továbbtanulási tervek a kecskeméti és az országos kutatásban

kecskeméti középiskolások	országosan	megkérdezett kecskeméti roma fiatalok
68,5% (ebből 14,1% munka mellett)	92% (ebből 25% munka mellett)	70,5% (ebből 25 % munka mellett)

5. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

Tehát azt láthatjuk, hogy Kecskeméten az országos adatokhoz képest jóval alacsonyabb az aktuálisan továbbtanulást tervező fiatalok aránya az országos adatokhoz képest.

A roma fiatalokkal készült interjú egyéb vonatkozásaira a későbbiekben térek majd ki.

4.5. A 2022-es kecskeméti kutatás – egybevetés a releváns 2000-es adatokkal

A 2022-es adatfelvétel során összesen 21 roma fiatalot kérdeztem meg a jövőről alkotott elképzeléseikről. Közülük heten egy speciális pedagógiai programmal dolgozó általános iskola tanulói,²³ 13–16 évesek, 14-en pedig olyan 13–17 éves roma fiatalok, akik részben nevelőszülőknél, részben saját családban élnek.

Mivel a NoBadKid program egységes, átgondolt módszertani háttérrel dolgozik nemzetközi szinten is, így az adatfelvételt az ott tanuló fiatalok esetében Tóth Betti Igazgató Asszony segítségével a programhoz igazítottuk. Ennek eredményeképp ezeknél a fiataloknál a szimulált kaland-történettel történő lekérdezés módszerét alkalmaztam, a többiek esetében a strukturálatlan történetmesélés módszerével folytattam le az interjúkat.

4.6. A tényyszerű adatok áttekintése

4.6.1. A munkára, foglalkozásra vonatkozó adatok

A 2000-es kutatásban a „Mi akarsz lenni?” kérdésre a 17 válaszadóból 12-en egy konkrét szakmát jelöltek meg, ezen szakmák többsége az akkor rentábilisnak tartottak közül került ki (cukrász, kőműves, fodrász, autószerelő, burkoló, varró, kertész, fuvarozó, óvónő). Egy válaszadó mondta, hogy háztartásbeli lesz, a gyerekek mellett dolgozik majd alkalmi munkákat. Ketten neveztek meg olyan tevékenységet, amit tanult szakma nélkül terveztek végezni (hajón pincér és kocsmáros, saját kocsmával), hárman pedig kitérő választ adtak („nem tudom, majd lesz valami mindig”, „a segély mellé mindig ami jön”, illetve „a családban ami adódik”).

A 2022-es kutatásban a Tóth László Iskolában megkérdezettek közül mindannyian konkrét szakmát jelöltek meg (cukrász, pék, fodrász, magasépítő, masszőr, ápoló), ezek közül egy válaszadó tervezi, hogy a munkája egyetemi végzettséget igényel majd.

23 Kecskeméti Belvárosi Zrínyi Ilona Általános Iskola Tóth László Általános Iskolája, Pressley Ridge Magyarország Alapítvány NoBadKid program. Az adatfelvételben Tóth Betti Igazgató Asszony volt segítségemre.

A 2022-es kutatás egyéb válaszadói közül a 14 főből heten neveztek meg konkrét szakmát (műkörmös, tanár, autószerelő, fodrász, pillás, kukás), egy válaszadó tervezi, hogy nevelőszülő lesz („majd kiveszek gyereket az államból”), egy válaszadó szeretne főállású anya lenni („majd otthon leszek a gyerekekkel, a férjem fog dolgozni”), egy válaszadó akar fotómodell lenni és négyen adtak kitérő választ („majd mindig ami adódik”, „megyek külföldre, azt nem tudom, hogy mit fogok csinálni”, „majd amit mondanak, a családdal lakok, segítek”, illetve „nőcsábász”).

4.6.2. A saját új családra, párkapcsolatra, életkörülményekre vonatkozó adatok

A saját családdal kapcsolatos tervek esetében a 2000-es kutatásban hatan mondták, hogy Kecskeméten maradnak, öten tervezték, hogy sokat költöznek, hajón laknak, vagy ahogy alakul, hárman nem neveztek meg települést, de életmódjuk saját otthonhoz kötött lesz a terveik szerint, és egy olyan válaszadó volt, aki teljesen negatív volt a jövőre vonatkozó tervei tekintetében.

saját ház, férj, 2 gyerek, Kecskeméten
még nincs se feleség, se gyerek, albérlet Kecskeméten
felesége lesz, „a gyerek meg alakul”, spórol a saját lakásra Kecskeméten
nincs, nem is lesz, sokat fog költözni
még nincs se férj, se gyerek, saját házban lakik vagy a szüleivel Kecskeméten
férj, egy gyerek, saját kicsi ház egy kis faluban
élettárs, három gyerek, saját ház Kecskeméten
„nem tudom, ahogy alakul”
feleség, 2 gyerek, Kecskeméten
még se férj, se gyerek, albérletben lakik
„addigra már meg is halok, de ha nem, akkor se lesz gyerekem”
barátnő, saját panellakás
egyedülálló, a lakás meg „ahogy jön”
alkalmi barátnők, hajókon lakik
„majd ahogy alakul”
„ahogy a Jóisten adja”
férj, 2 gyerek, saját ház

6. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

A 2022-es kutatásban a Tóth László Iskolában a hét főből ketten mondták, hogy tíz év múlva is Kecskeméten fognak élni, egyikük a saját mostani családjánál és nem is tervezi, hogy onnan valaha is elköltözne. Hárman Pesten képzelik

el a jövőjüket, egyikük a VIII. kerületet nevezte meg. Egy válaszadó tervezi, hogy külföldön fog élni, egyikük pedig anyagi és életmódbeli megfontolásból kisebb városba fog költözni.

még otthon lakik
Budapesten él, albérletben, egyedülálló
se férj, se gyerek, külföldön él
ügyvéd férj, ház, autó, gyerek és háziállat nincs, Kecskeméten él
Pesten él albérletben, a VIII. kerületben, egyedülálló
Pesten él saját családi házban
saját kertes házban egy Kecskemétnél kisebb városban, egyedülálló

7. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

A 2022-es kutatás egyéb válaszadói közül a 14 főből kilencen Kecskeméten tervezik a jövőjüket, ketten akarnak Pestre költözni és hárman külföldre.

Pesten, saját panorámás lakás, egyedülálló
Kecskemét, szolgálati lakás, egyedülálló
Kecskemét, egyedülálló, szülőkkel lakik
saját ház, Kecskemét, autószerelő barát, gyerek nincs
Kecskemét, albérlet, barát, gyerek nincs
Kecskemét, családdal lakik, egyedülálló
Kecskemét, saját ház, élettársa van, három nevelt gyerek
külföld, albérlet, barátnő
Kecskemét, a családdal lakik, egyedülálló
Kecskemét, saját ház, férj, két gyerek
valahol külföldön, valakivel vagy egyedül
külföldön él, tengerparton, saját házban, egyedülálló
Kecskeméten, a családdal él, élettársa is ott lakik, gyerek nincs
Pesten lakik, „mindig valami gazdag nőnél”

8. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

4.6.3. Az anyagi helyzetre vonatkozó adatok

Az anyagi helyzettel, mindennapi kiadásokkal kapcsolatban a 2000-es kutatásban a többség abban bízik, hogy mindig lesz, amennyi kell, a családi segítségre alapoznak, illetve a saját munkára. Több esetben megfogalmazódik a realitás is, sok lesz a rezszi, sok lesz az albérlet, spórolni kell. Ketten a munkájukra, magánéletükre alapozva azt gondolják, hogy nem lesznek anyagi gondjaik, csak egy válaszadó adott kitérő választ („kiadja az élet”).

„mindig jut, amire kell”
„mindig van, amennyi kell”
néha nehezen fizeti a rezsit, de bepótolja a következő hónapban
„mindig lesz, ami kell”
segítenek otthon, tud spórolni
beosztják, azért mentek vidékre, ott olcsóbb
„jut, amire kell”
„valahogy majd lesz”
megoldja majd, sokat dolgozik
„sok az albérlés, de sokat is dolgozok a munka mellé”
„majd éhen döglök, meg adnak a rokonok”
bőven jut mindenre, soha nem gond a pénz
nem gond a pénz, „a családdal segítjük egymást”
„kiadja az élet”, „a szórakozásra kell költeni”
„majd ahogy alakul”
„nem kell sok, anyám is kicsiből él”
„spórolni kell, de kijövünk”

9. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

A 2022-es kutatásban a Tóth László Iskolában a hét főből csak egy válaszadó mondta, hogy lesznek anyagi gondjai, a többiek abban bíznak, hogy sok munkával és a párjukkal való összefogással megoldják.

besegít az otthoni számlákba
n.a.
„nagyon sokat dolgozom”, van elég pénzem, de spórolok
mindenre van pénz, törökországi nyaralásra is
dolgozok, van elég pénzem
saját keresetemből van házam meg saját üzletem
ennivaló és a számla is gondot okoz

10. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

A 2022-es kutatás egyéb válaszadói többnyire arra számítanak, hogy ha sokat dolgoznak és beosztják, akkor kisebb döccenőkkel, de megoldják, ebben nagyon hangsúlyosan számítanak a családra.

félre is tudok tenni, van, amire kell
be kell osztani, de megoldom
segít a család, nem sok a kiadás
megvan minden, de nem szórja a pénzt, ha kell, kap a családtól
sokat dolgozom, spórolok, segít a család
van, amire kell, segíték otthon is
„van segély is meg a pénz is jön”, be lehet osztani
van mindenre
„amíg anyámnak van, van nekem is”
„be kell osztani, a rezsit meg az enivaló a sok, meg a gyerek ruhája”
„oda megyek, ahol találok”
„mindenre van, szép ruhákra, mindenre”
„a család segít, tudok összerakni a jövőre”
„jut is, marad is, azt mondom”

11. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

4.6.4. „Plusz öt év”

A 2022-es kutatás során, élve a *Pressley Ridge* módszer által már alátámasztott módszertani lehetőséggel, az interjúk pontosító szakaszában rákérdeztem arra, hogy az eredetileg meghatározott „jövőhöz” képest újabb öt év múlva milyen változások lesznek az életükben.

2022 Tóth László		2022 egyéb interjú	
„saját idő”	+ 5 év múlva	„saját idő”	+ 5 év múlva
még otthon lakik	mindig otthon fog lakni	Pesten, saját panorámás lakás, egyedülálló	továbbra is egyedülálló, egy fiúgyermekkel
Budapesten él, albérletben, egyedülálló	saját ház Pesten, férj, egy lány- és két fiúgyermek	Kecskemét, szolgálati lakás, egyedülálló	Kecskemét, saját ház, feleség, egy gyermek
se férj, se gyerek, külföldön él	férj van, gyerek még nincs, szintén külföld	Kecskemét, egyedülálló, szülőkkel lakik	már van barát-nője, de még nem fog nőszülni
ügyvéd férj, ház, autó, gyerek és háziállat nincs, Kecskeméten él	egy lánya született azóta	saját ház, Kecskemét, autószerelő barát, gyerek nincs	másik barátja van azóta
Pesten él albérletben, a VIII. kerületben, egyedülálló	van egy autószerelő barátja, együtt laknak, ugyanabban az albérletben	Kecskemét, albérlet, barát, gyerek nincs	saját ház

Pesten él saját családi házban	amikor férjhez megy és megszületik a lánya, visszaköltözik Kecskemétre	Kecskemét, családdal lakik, egyedülálló	van barátnője
saját kertés házban egy Kecskemétnél kisebb városban, egyedülálló	emeletes házban lakik egy másik városban, a barátja autószerelő, gyermeke nincs	Kecskemét, saját ház, élettársa van, három nevelt gyerek	férje van, öt nevelt gyerek, két saját
		külföld, albérlet, barátnő	külföld, albérlet, barátnő
		Kecskemét, a családdal lakik, egyedülálló	a barátnőjénél lakik, annak a családjával, nem tudja, hol
		Kecskemét, saját ház, férj, két gyerek	három gyerek
		valahol külföldön, valakivel vagy egyedül	valahol külföldön, valakivel vagy egyedül
		külföldön él, tengerparton, saját házban, egyedülálló	a férje házában lakik külföldön, gyerek nincs
		Kecskeméten, a családdal él, élettársa is ott lakik, gyerek nincs	két gyerek

12. táblázat (a szerző saját szerkesztése)

A 2022-es kutatásban a Tóth László Iskolában a plusz öt éves időintervallum esetében többségükben az eredetileg elképzelt életpálya folytatását látják reális jövő-kilátásnak, két válaszadó fogalmazott meg az eredetitől jelentősen különböző helyzetet. Egyikük úgy gondolja, hogy a házasságkötése és a gyermeke megszületése után visszaköltözik Pestről Kecskemétre – ezt a történetben a család közelségével és a biztonságosabb élettel indokolta. A másik válaszadó egy kisvárosi saját kertés házból költözik egy másik városba, emeletes házba, ahol már stabil párkapcsolata is lesz.

A 2022-es kutatás egyéb válaszadói közül ketten nem fogalmaztak meg érdemi változást az újabb öt év alatt, tízen gondolják úgy, hogy ennek az időnek a történései az addigiak logikus folytatásának tekinthetők, egy válaszadó

számol egy párkapcsolati törés lehetőségével, egy másik pedig leginkábbis sodródik, azzal a feltevéssel, hogy elszakad a kibocsátó családjától.

4.7. A gondolkodási minták sajátosságainak néhány aspektusa

Első ránézésre úgy tűnik, hogy nincsenek jelentős különbségek az egyes adatfelvételek eredményei között. Akkor lesz érdekesebb a dolog, amikor azt is vizsgáljuk, hogy hogyan gondolkoznak, milyen narratívákat fogalmaznak meg a kötetlen interjú során, illetve hogyan érvelnek az egyes kijelentéseik mellett, valamint, hogy milyen összefüggés fedezhető fel a közvetlen környezet és a megfogalmazott jövőkép között.

Néhány példa, a teljesség igénye nélkül.

4.7.1. A munkával, foglalkozással kapcsolatos érzelmi viszony

A *2000-es kutatásban* ugyan megneveztek konkrét szakmákat a válaszadók, de a továbbiakban kevésbé helyeztek hangsúlyt a történetben arra, hogy ezt a szakmát milyen keretek között (például alkalmazottként vagy vállalkozóként) tervezik folytatni. Összesen öten tettek utalást arra, hogy szeretik a munkájukat, inkább eszközként jelent meg, a megélhetéssel kapcsolatban.

A *2022-es kutatásban a Tóth László Iskolában* kivétel nélkül mindegyik válaszadó fontosnak tartotta megemlíteni, hogy saját vállalkozásban, vagy alkalmazottként fog tevékenykedni, többen említették, hogy nagyon szeretik a munkájukat.

Arányaiban többen *2022-es kutatás egyéb válaszadói* közül fogalmaztak meg olyan tevékenységet „munkaként”, ami szigorúan véve nem tekinthető szakmának. Ha megnézzük a családi hátteret, jellemzően a családban élő fiatalok jövőképében jelent meg a konkrét szakma, illetve a szakmához fűződő pozitív érzelmi viszony.

4.7.2. A munka és a magánélet közötti egyensúlyra vonatkozó narratívák

Ha a szakma – magánélet tengely mentén vizsgáljuk a kérdést, akkor azt látjuk, hogy a *2000-es kutatásban* és a *2022-es kutatás egyéb válaszadói* között a munka és a magánélet anyagi kereteire vonatkozó narratívák közül inkább a magánélet a hangsúlyos, vagyis többet és korábbi szövegszakaszokban beszélnek a lakóhely jellegéről (albérlet, saját, családi ház, panel), mint a családi viszonyokról vagy a munkáról.

A 2022-es kutatásban a Tóth László Iskolában felvett interjúk során a válaszadók sokkal tudatosabbak voltak a leendő munkakereteikkel kapcsolatban, sokkal tudatosabbnak tűntek az életpálya-építésben, mint a másik két csoport válaszadói. A magánélet anyagi kereteit is pontosabban, részletesebben tervezték a többiekénél. Vagyis gyakrabban és korábbi szegmensekben tértek ki például a vállalkozó – alkalmazott, saját vagy bérelt üzlet, albérlet vagy saját ingatlan, kérdésekre. Sajnos a 2000-es kutatásban még nem került sor a „plusz egy lépcső” (újabb öt év) beépítésére, de az említett csoport válaszadóinak a másik, 2022-es csoporthoz képes sokkal konkrétabb stratégiája volt a „hogyan továbbra”.

Ennek nyilván több oka lehet, bár ezek között a családi háttér rendezettségé nem szerepel, hiszen mindhárom csoportnál egyaránt voltak rendezett és zavaros családi körülmények között élők, sokszínű anyagi háttérrel. Amit viszont jelentős különbség, az vélhetően az iskolában folyó tudatos „gondolkodásépítő” tevékenység, illetve az önkontroll, önszabályozás, egyéni felelősségvállalás tudatos kiépítése. Ez utóbbi szoros kapcsolatban állhat Nagy Dóra kutatásának azon aspektusával, mely szerint azok, akik felismerik egyéni felelősségüket, optimistábban tekintenek a jövőbe, az egyéni felelősséget pedig a tanulásához, munkához való hozzáállás befolyásolja.²⁴

Ez nem jelenti azt, hogy ebben a csoportban nem jelentek meg jelentős egyéni különbségek, sajátos narratívák. Ezek a sajátosságok részben a konkrét élethelyzetből fakadnak és párhuzamba állíthatók a másik két csoport hasonló jellemzőivel. Ilyen például a család szerepe.

4.7.3. A család szerepére vonatkozó narratívák

A 2000-es kutatásban családban élő fiatalokat kérdeztem meg, a Tóth László Iskola tanulói is családban nevelkednek, bár nagyon eltérő mintázatú családokból jönnek. A 2000-es egyéb interjúk válaszadói között is nagyjából 50%-os arányban voltak saját családban élő fiatalok.

A 2000-es kutatásban a válaszadók inkább csak hivatkozási alapként tekintettek a kibocsátó családra, leggyakrabban általánosító formájú megfogalmazással, például „majd a család segít”, „segítenek otthon”, „anyám is kicsiből élt”, és csak egy válaszadó fogalmazott meg ezzel kapcsolatban kölcsönösséget („a családdal segítjük egymást”).

24 NAGY i. m. 131.

A 2022-es kutatás egyéb válaszadói szintén inkább forrásként, biztosítékként tekintenek a jelenlegi családjukra, de már sokkal többen említik közülük, hogy a párjukkal közösen tesznek erőfeszítéseket az anyagiak megteremtéséért.

A 2022-es kutatásban a Tóth László Iskolában felvett interjúkban szintén nagy hangsúlyt kap a család, de egészen más értelemben. A válaszadók közül csak egyvalaki tervezi, hogy a jelenlegi családjával fog élni („az idők végezetéig” ráadásul), a többiek mind a viszonylag belátható időn belüli önállósulásra készülnek. Olyannyira jelentős ez a motívum, hogy a házasságkötést és a komoly párkapcsolat kialakítását is időben távolabbra tolják, a gyermekvállalást úgyszintén. Jelentős különbség továbbá, hogy a család ugyan megmarad biztos háttérként, de inkább érzelmi értelemben. Az anyagi stabilitást számukra a (rengeteg) munka, a stabil párkapcsolatban élő társal közös erőfeszítés jelenti, a kibocsátó családot elképzeléseik szerint inkább ők fogják támogatni.

5. Összegző gondolatok – a teljesség igénye nélkül

Összességében tehát azt mondhatom, hogy sokkal kisebb nyomot hagyott a jövőről alkotott elképzeléseken a közel negyedszázad, mint a céltudatosan működő iskolai nevelés. Nyilván ez nem elég önmagában, ehhez kell a szorosán támogató együttműködés is az iskola és a család között. Természetesen ez csak egy aspektusa az eredmények megközelítésének, hiszen fontos tényező emellett a társadalmi-gazdasági környezet, a családi minták, a kortárs-csoport facilitáló hatása, a médiában megfogalmazott képek sokasága (rólunk ők és mi magunkról) stb.

S hogy visszatérjek a kiinduló gondolatomra, mely szerint „menni is nehéz, maradni is nehéz”. A válaszadók közül éppen azok fogalmaztak meg – közvetlenül vagy közvetetten – dilemmákat, fájdalmakat a jövővel kapcsolatban, akik a legátgondoltabban tervezik a jövőt.

A 2022-es adatfelvétel során alapélmény az elmagányosodás, többen számolnak be arról, hogy ha tíz év múlva még meg is lesz a régi barátjuk, újabb öt év múlva, vagy legkésőbb a saját család alapításakor már ezek a barátságok megszakadnak. „Csalódnak” a régi barátban, már nem számíthatnak rá, elszakadnak egymástól.

Szintén többen fogalmazzák meg, hogy életük egy szakaszában egyedül lesznek, csak magukra számíthatnak, maguknak kell mindent megoldani, megteremteni. „Csak idegenek lesznek mellettem” – mondta éppen az a kislány, aki egyetemre készül és nagyon felelősségteljesen fogalmaz a jövőről

munkájával kapcsolatban. Sajátos, hogy ezt a kényszerű egyedüllétet szinte természetesnek érzik, tapasztalataik szerint ez az élethelyzet változásának velejárója.

Szintén közülük többen fogalmazznak meg egy nagyon mély kötődést a kibocsátó családdhoz. Egyikük azt mondja, hogy ugyan éjjel-nappal dolgozni fog, semmire sem lesz ideje, a férjével csak akkor lesz idejük egymásra, amikor a közös munkájuk közben beszélgetnek, ráadásul külföldön fog élni, de a családjához minden héten hazajönnek. Egy másik adatközlő úgy tervezi, hogy azért nem viszi magával a családját Pestre, hanem inkább gyakran utazik hozzájuk, mert félti őket az ottani veszélyektől.

Szintén többen tervezik azt is, hogy ők fogják támogatni a jelenlegi családjukat.

Természetesen megjelenik – bár több esetben a sorok között – a jelenlegi családi minta is. Az egyik adatközlő szülei elváltak, édesanyja neveli egyedül. Anyuka szenvedélybeteg, nem dolgozik, mindig az aktuális barátjánál lakik a gyermekkel együtt, napról-napra élnek. Jövőképe ehhez hasonlóan koncepciótlan, sodródó, tele bizonytalansággal. Egy másik interjúban azt fogalmazza meg az adatközlő, hogy ugyan anyagi gondjai nem lesznek, de sok lesz a veszekedés az életében a párjával – róla tudjuk, hogy édesapját eltiltották a család környezetéből, agresszivitása miatt.

Fontos kérdés, hogy hogyan reflektáltak az adatközlők roma származásukra. Az összes elkészült interjú során összesen hárman említették a strukturálatlan részben, hogy roma származásúak. A *2000-es kutatásban* az az adatközlő, aki óvónőnek készült. Számára ez inkább inspirációt jelentett, mint nehézséget, úgy gondolta, hogy semmiképpen nem lesz ez akadály, inkább több segítséget fog kapni, mert fontos, hogy legyenek roma óvónők. (Ő egyébként valóban óvónő lett, méghozzá elhivatott, jó pedagógus.) A *2022-es kutatás egyéb válaszadói* közül a fotómodellnek készülő fiatal nő mondta, hogy neki könnyű lesz sikeresnek lenni, mert „olyan különleges vagyok cigánynak, mintha arab lennék” – ez a sajátos megközelítés is megérne egy tanulmányt. Végezetül harmadikként szintén ebből a csoportból a pillásnak készülő válaszadó tett utalást arra, hogy „roma a romában jobban bízunk, mindig lesz vendégem”.

Végezetül még egy – nagyon rövid – adalék, ami az elszakadás, a jelenlegi életmód jelentős meghaladásával járó érzelmi ambivalenciát mutatja. Az egyik adatközlő először úgy tervezi, hogy az egész családját felviszi magával Pestre (még az unokatestvéreket is), ahol majd mind együtt laknak, közösen oldják meg a problémákat. Amikor férjhez megy, akkor ő a gyerekeivel visszaköltözik Kecskemétre, de mindenki más ott marad, mert ott jobb, könnyebb az élet. Ő azért jön vissza, mert „sok az emlék”.

